

ZBORNİK RADOVA S PETOGA MOTOVUNSKOG KOLOKVIJA ODRŽANOGA
17. STUDENOG 2018. U MOTOVUNU

HABSBUROVCI I ISTRA U PRAVU I POVIJESTI

Urednici

izv. prof. dr. sc. Ivan Milotić
prof. dr. sc. Budislav Vukas, ml.

Uredničko vijeće

mr. iur. can. Ilija Jakovljević
dr. sc. Dean Krmac
Mirela Mrak, mag. iur.
dr. Livio Prodan, prof.
Tomislav Sadrić, mag. iur.
prof. dr. sc. Budislav Vukas, ml.

Prijevodni sažetaka

dr. Livio Prodan, prof.

Nakladnici

Državni arhiv u Pazinu
Josip Turčinović d.o.o.
Općina Motovun

Za nakladnika

Mirela Mrak
Nada Lakoseljac
Tomislav Pahović

Tisak

Josip Turčinović d.o.o.

Knjiga ima međunarodnu recenziju

Knjiga je objavljena uz potporu Istarske županije

Tiskano u Republici Hrvatskoj, studeni 2019.

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Sveučilišne knjižnice u Puli pod brojem 150314047

ISBN 978-953-8031-52-6

Na naslovnici: Karlo I. Austrijski – car, kralj i blaženik, prilikom posjete Motovunu 1918. godine. Fotografija je nastala kod staroga općinskog podruma, a na njoj su u prvom planu i mještani te obnašatelji općinske vlasti.

ZBORNİK RADOVA S PETOGA MOTOVUNSKOG KOLOKVIJA ODRŽANOGA
17. STUDENOG 2018. U MOTOVUNU

HABSBURGOVCI I ISTRA U PRAVU I POVIJESTI

Urednici:

izv. prof. dr. sc. Ivan Milotić
prof. dr. sc. Budislav Vukas, ml.

Pazin – Motovun, 2019.

FRANCISKANSKI KATASTAR S POSEBNIM OSVRTOM NA ISTRU

Izvorni znanstveni rad
UDK 528.4(497.571)“1817/1281”

Sažetak

Izrada prvog sustavnog, sveobuhvatnog i preciznog katastra na području Habsburške Monarhije započela je 1817. godine. Terenski dio katastarske izmjere Istre u okviru Austrijskog primorja započet je na sjeverozapadnom dijelu Poluotoka već 1818., a u čitavoj Istri završen je 1821. godine. Time je Istra najraniji izmjereni dio današnjih republika Hrvatske i Slovenije. Opsežno arhivsko gradivo koje je nastalo ovim projektom sastoji se od katastarskih planova i katastarskih elaborata, a danas predstavlja neprocjenjiv izvor podataka za istraživače brojnih struka. S druge strane, manje je pažnje posvećeno tragovima Franciskanskog katastra na terenu koji su ostali sačuvani do danas. Takav primjer su i granični kamenovi među susjednim katastarskim općinama, koji svjedoče ne samo o katastarskom pothvatu onoga vremena, nego i o utvrđivanju odnosa između ljudi, tj. životnih zajednica te o njihovom kontinuitetu. Vremenski kontekst nastajanja graničnih katastarskih kamenova u Istri općenito, a posebno u njezinom sjeverozapadnom dijelu, upućuje da se prepozna njihova vrijednost i značenje te da ih se valorizira kao element kulturnog pejzaža i baštine.

Ključne riječi: Istra, Austrijsko primorje, Habsburška Monarhija, katastar, arhivsko gradivo, povijesni izvor, kulturni pejzaž

1. UVOD

Premda katastar (od lat. *catastrum*, *catasticum*, *catatum* = hrv. popis zemljišta) oduvijek predstavlja evidenciju o zemljištu, njegov razvoj, koji je uvijek proizlazio iz ljudske potrebe da se što bolje evidentira stanje u prostoru, utjecao je i na shvaćanje termina. Kao i ostale kartografske izvore, treba ga promatrati u kontekstu osnovnih elemenata vrednovanja katastarskog izvora: (1)

povijesni kontekst (uvjete u kojima je nastao), (2) kontekst nastanka (terenski rad ili iz drugih izvora), (3) kontekst autora (službena ili privatna osoba), (4) kontekst sadržaja (podatci koje sadržava), (5) kontekst struke (dosezi struke u trenutku nastajanja).¹ Franciskanski katastar koji je početkom XIX. stoljeća uveo car Franjo I.² prema svim elementima u povijesti katastra zauzima posebno mjesto, no i on se temeljio na prethodnim postignućima uvođenja katastra. Početci *Milanskog katastra* sežu u 1718. kada je Karlo VI.³ uspostavio komisiju za osnivanje katastra 7. rujna, a prve izmjere provedene su od 1721. do 1723., ali stupio je na snagu tek 1. siječnja 1760. jer su izmjere bile prekinute Ratom za poljsku baštinu (1733.-1735.) te su nastavljene od 1749. do 1760. godine. *Terezijanski katastar*⁴ započet je 1748. i u većini krunskih zemalja implementiran 1756. godine.⁵ Pri popisu, zemljišta nisu bila mjerena, već im je veličina bila procijenjena na temelju prinosa ili u slučaju šuma po količini dnevnog rada.⁶ Početak *Jozefinskog katastra* veže se uz 20. travanj 1785. godine, kada je Josip II. propisao reguliranje zemljišnog poreza.⁷ Proveden je od 1785. do 1789., ali pod pritiskom veleposjednika već 1. svibnja 1790. godine je Leopold II. (brat preminulog Josipa II.) katastar i regulaciju poreza stavio izvan snage.⁸ Iz Jozefinskog katastra je preuzeta teritorijalna osnova za katastarsku izmjeru

¹ SLUKAN, M., „Katastar i njegova važnost kao izvora za geografska istraživanja“, u: *Geografski horizont*, god. 44, br. 1, 1998., str. 51; SLUKAN ALTIĆ, M., *Povijesna kartografija: Kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Samobor, 2003., str. 22-23.

² Franjo I. (Firenca, 12. veljače 1768. – Beč, 2. ožujka 1835.), kao Franjo II. posljednji car Svetog Rimskog Carstva, te od 1806. Franjo I., austrijski car.

³ Karlo VI., car Svetog Rimskog Carstva (Beč, 1. listopada 1685. – Beč, 20. listopada 1740.).

⁴ Po carici Svetog Rimskog Carstva – Mariji Tereziji (Beč, 13. svibnja 1717. – Beč, 29. studenog 1780.) naziva se *Terezijanski katastar*.

⁵ SCHWARZINGER, K., „100 Jahre Führung des Grundkatasters“, u: *100 Jahre Führung des Katasters: 1883 – 1983*, BEV - Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen, Beč, 1986., str. 16.

⁶ LISEC, A., FERLAN, M., „200 let od začetka parcelno orientiranega katastra na Slovenskem“, u: *Geodetski vestnik*, god. 61, br. 1, 2017., str. 78.

⁷ Nazvan je po Josipu II., caru Svetog Rimskog Carstva (Beč, 13. ožujka 1741. – Beč, 20. veljače 1790.).

⁸ SCHWARZINGER, K., *op. cit.* u bilj. 5, str. 17.

Franciskanskog katastra.⁹ Važnost Jozefinskog katastra je i u tome što su tada uvedeni kućni brojevi.¹⁰ Međutim, ipak, ni Terezijanski, kao ni Jozefinski katastar nisu imali sve značajke pravoga katastra.¹¹

2. UVOĐENJE FRANCISKANSKOG KATASTRA

Pripremne radnje za izradu katastra započele su kada je 1806. godine car Franjo I. naredio svojem uredu pripremu stabilnog poreznog sustava.¹² Nakon toga, nastavilo se s predradnjama te je 21. kolovoza 1810. godine u Beču osnovano Dvorsko povjerenstvo za uređenje zemljarine (*Grundsteuerregulierungs-Hofkommission*). Te godine pojavile su se i prve upute „Naputak za časnike angažirane oko izmjere“ (*Instruktion für die bei der k.k. österreichischen Landesvermessung angestellten Offiziere von Richter von Binnenthal*) koje je izradio general i vojni geograf Franz Xaver Richter von Binnenthal,¹³ a služile su i kao

⁹ GOLEC, B., „Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 2. del“, u: *Arhivi*, god. 33, br. 2, 2010., str. 366; LISEC, A., FERLAN, M., *op. cit.* u bilj. 6, str. 83.

¹⁰ GOLEC, B., *op. cit.* u bilj. 9, str. 341; LISEC, A., FERLAN, M., *op. cit.* u bilj. 6, str. 79; TWAROCH, C., HIERMANSEDER, M., MANSBERGER, R., NAVRATIL, G., „Der Weg zum Grundsteuerpatent“, u: *Vermessung & Geoinformation*, god. 104, br. 3, 2016., str. 121.

¹¹ GOLEC, B., „Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del“, u: *Arhivi*, god. 32, br. 2, 2009., str. 284; GOLEC, B., *op. cit.* u bilj. 9, str. 340.

¹² *Stabilan (Stabiler Kataster)* znači da sustav bude postojan, stalan, tj. da se porezno opterećenje određuje prema mogućnosti zemljišta za proizvodnju. Pravednost sustava (stabilnost) bi se postigla jednakim porezom za zemljišta iste vrste i iste površine u svim pokrajinama, okruzima, kotarima i općinama te za sve porezne obveznike. GJURAŠIĆ, M., „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnoga katastra Franje I. u Dalmaciji prema carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome naputku iz 1820. godine“, u: *Povijesni prilozi*, god. 46, 2014., str. 290; ROIĆ, M., „200 godina Franciskanskog katastra“, u: *Monografija povodom 65 godina Hrvatskog geodetskog društva 1952-2017*, Paar, R., Pavasović, M. (ur.), Zagreb, 2017., str. 27; ROIĆ, M., „200 godina katastra u Hrvatskoj“, u: *VI. HKK 2018., Zbornik radova, VI. hrvatski kongres o katastru*, Roić, M. (ur.), 2018., str. 39.

¹³ Franz Xaver Richter von Binnenthal (Beč, 18. srpnja 1759. – Linz, 11. kolovoza 1840.), 1798.-1805. zamjenik direktora izmjere Venecije i Istre; 1806. preuzeo vođenje Astronomsko-trigonometrijskog odjela (*Astronomisch-trigonometrisches Departement*) u Uredu za triangulaciju (*Triangulierungsbüro*) pri Glavnom stožeru intendature (*Generalquartiermeisterstab*), a time i odgovornost za triangulaciju

nastavno sredstvo na Inženjerskoj akademiji (*Ingenieurakademie*).¹⁴ U međuvremenu, tijekom jeseni 1813., habsburška vojska zauzela je Napoleonove Ilirske pokrajine, a 9. lipnja 1815. godine zaključcima Bečkoga kongresa njihov je teritorij i formalno vraćen Habsburškoj Monarhiji. Carsko-kraljevskim dekretom od 3. kolovoza 1816. osnovana je upravno-teritorijalna jedinica – Kraljevina Ilirija – koju su činile dvije gubernije: Primorska sa sjedištem u Trstu, u čijem sastavu je bila i Istra, te Ljubljanska. Takav razvoj događaja, u kojem je ovaj dio posljednji ušao u sastav Monarhije, vjerojatno objašnjava zašto je bio prvi prilikom uvođenja katastra. Neposredno prije toga, na prijedlog Komisije, 23. srpnja 1816. godine odabran je pristup da se za izmjeru primjeni metoda jedinstvene geodetske osnove.¹⁵ Uzor u tome bio je *Bavarski katastar* (1808.-1864.) čiju je izradu 1808. godine naredio bavarski kralj Maksimilijan I. Josip¹⁶ formiranjem Porezne komisije (*Steuervermessungskommission*), koja kasnije postaje Ured za geodetske izmjere (*Landesvermessungsamt*). Postavljajući jedinstvenu triangulaciju omogućila se primjena načela „iz velikog u malo“. Zemljište je prikazano u jedinstvenim koordinatnim sustavima bez projekcije. Ishodišna točka koordinatnog sustava Habsburške Monarhije bila je određena zvonikom crkve svetoga Stjepana u Beču (*Der Stephansdom*). Ta je točka u podu označena pločom s natpisom:

Habsburškog Carstva; 1806.-1816. ravnatelj Topografskog instituta Glavnog stožera intendanture; 1813.-1815. na čelu Glavnog stožera intendanture; 1815.-1828. vojni zapovjednik Trsta i Primorja; od 1829. do veljače 1836. vojni zapovjednik Venecije kada je umirovljen; njegove ranije inicijative su rezultirale formiranjem Vojnogeografskog instituta u Beču (*k.k. Militärgeographisches Institut*) spajanjem Carskog geografskog instituta (*L'Imperiale Regio Istituto Geografico*) iz Milana i Topografsko-litografskog zavoda Glavnog stožera intendanture (*Topographisch-lithographischen Anstalt des k.k. Generalquartiermeisterstab*) iz Beča. HILLBRAND, E., „Richter von Binnenthal, Franz Xaver“, u: *Neue Deutsche Biographie 21: Pütter-Rohlf's*, Hockerts, H. G. (ur.), Berlin, 2003., str. 541-542; LAPAINE, M., KLJAJIĆ, I. (prir.), *Hrvatski kartografi: Biografski leksikon*, Zagreb, 2009., str. 70; TUNJIĆ, I., LAPAINE, M., LOVRIĆ, P., „Hrvatski kartografi u starim izmjerama“, u: *Prvi hrvatski kongres o katastru: radovi izloženi na Kongresu u Zagrebu, 19.-21. veljače 1997.*, Roić, M., Kapović, Z. (ur.), Zagreb, 1997., str. 133.

¹⁴ HILLBRAND, E., *op. cit.* u bilj. 13, str. 541.

¹⁵ LISEC, A., FERLAN, M., *op. cit.* u bilj. 6, str. 80.

¹⁶ Maksimilijan I. Josip (Mannheim, 27. svibnja 1756. – München, 13. listopada 1825.), bavarski izborni knez od 1799., od 1806. kralj. Katastarski planovi bavarskog katastra izrađivali su se u mjerilu 1:5000, a za gradove 1:2500, a ponekad i 1:1250. Posebnost *Bavarskog katastra* su sačuvane katastarske litografske ploče.

*KOORDINATENURSPRUNG DER K.K. KATASTRALVERMESSUNG 1817 –
1837 FÜR DIE KRONLÄNDER NIEDERÖSTERREICH, MÄHREN, SCHLE-
SIEN UND DALMATIEN*

Geogr. Länge: 34° 02' 27" 32 östl. von Ferro

Geogr. Breite: 48° 12' 31" 54

Geografske koordinate određene su prema početnom meridijanu u Ferru koji je tada bio korišten u Monarhiji.¹⁷ Ukupno je Monarhija bila podijeljena na sedam koordinatnih sustava. Za Kranjsku, Korušku i Austrijsko primorje, pa tako i za Istru, ishodišna trigonometrijska točka prvog reda bila je na brdu Krim 13 km južno od Ljubljane. Za testno područje katastarske izmjere čitav Monarhije odabran je Mödling kod Beča, gdje je 25. ožujka 1817. godine započela triangulacija, u lipnju su kartirali detalje i izrađivali katastarske planove, a do kraja studenog bilo je završeno vrednovanje zemljišta.¹⁸

Carevom uredbom od 23. prosinca 1817. godine naređena je katastarska izmjera u svim zemljama austrijskog dijela Monarhije,¹⁹ pa se po njemu zove i *Katastar Franje I. (Franziseischer Kataster)*. Uredbom, koja sadržava 8 stranica i 26 članaka bila je predviđena izrada detaljnih uputa za poslove izrade katastra (čl. 15), pa tako 1818. godine izlaze „Katastarske i mjerničke upute za stabilni ka-

¹⁷ Ferro (danas *El Hierro*) je najmanji, najzapadniji te ujedno i najjužniji otok Kanarskog otočja (Španjolska). Dio prošlosti vezan uz korištenje početnog meridijana obilježio ga je do te mjere da se kolokvijalno naziva *Isla del Meridiano (Meridijanski otok)*. Ishodišna točka se nalazi na jugozapadnom dijelu poluotoka kod rta Orchila (španj. *Punta de la Orchilla* ili *Cabo de Orchilla*). Na vrhu linije koja je predstavljala početni meridijan izgrađen je 1933. godine svjetionik (*Faro de Punta Orchilla*). Početni meridijan Greenwicha počeo se međunarodno uvoditi nakon usvajanja rezolucije od 22. listopada 1884. godine na Međunarodnoj meridijanskoj konferenciji (*International Meridian Conference*) u Washingtonu. Tom rezolucijom vladama je predloženo da prihvate početni meridijan Greenwicha. Na konferenciji je sudjelovao 41 delegat iz 25 zemalja, a prilikom glasovanja 13. listopada 1884. godine o početnom meridijanu 22 zemlje su prihvatile prijedlog uz jednog protiv (Dominikanska Republika) i dvojicu suzdržanih (Brazil i Francuska). HOWSE, D., *Greenwich time and the discovery of longitude*, Oxford, 1980., str. 142. Odstupanje Ferra od Greenwicha iznosi 17° 40'.

¹⁸ LEGO, K., 1986., prema: LISEC, A., FERLAN, M., *op. cit.* u bilj. 6, str. 81.

¹⁹ Uredba br. 162/1817. od 23. prosinca 1817.: Einführung eines neuen Grundsteuer-Systems, u: *Sr. k. k. Majestät Franz des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer, Band 45, welcher die Verordnungen vom 1. Januar bis letzten December 1817 enthält*, Beč, 1819., str. 391-398.

tastar“ (*Katastral-Vermessungs-Instruktion*).²⁰ Već iduće godine upute doraduje i nadopunjuje pukovnik Ludwig August Freiherr von Fallon²¹ (*Instruktion für die Kataster-Triangulierung; bearbeitet von Oberst Fallon*). Kako se stjecalo iskustvo u izradi katastra tako su se mijenjale i upute te su 1820. godine tiskane kao „Katastarske i mjerničke upute“ (*Katastral-Vermessungs-Instruktion*).²² Upute se sastoje od šest dijelova, 35 odjeljaka i 477 članaka. Koliko je minuciozno pristupljeno pripremama za obavljanje poslova ilustriraju izvadci iz uputa. Primjerice, članak 113., koji govori o načinu unosa grafičkih točaka, propisuje: *Listovi na koje se unose grafičke točke moraju biti zalijepljeni na dasku, ne samo na rubovima nego cijelom svojom površinom, s razrijeđenim bjelanjkom i ne smiju sadržavati nikakve mjehuriće*.²³ Ponašanje prilikom snimanja zemljišne čestice nije smjelo ni na koji način ometati rad geometra: *Znakove ne treba nepotrebno*

²⁰ LINDEN, J., *Die Grundsteuerverfassung in den deutschen und italienischen Provinzen der österreichischen Monarchie, mit vorzüglicher Berücksichtigung des stabilen Katasters, Erster Theil*, Beč, 1840., str. 273.

²¹ Ludwig August Freiherr von Fallon (Namur, 27. studenog 1776. – Beč, 4. rujna 1828.), general i kartograf; od 1805. u Glavnom stožeru intendature (*Generalquartiermeisterstab*) u kojem je napredovao do general-bojnika (1825.); 1806./1807. radio je na tzv. velikoj triangulaciji; 1811. podravnatelj Komisije za triangulaciju (*Trianguierungskommission*); 1816. direktor astronomsko-trigonometrijske izmjere (*Astronomisch-trigonometrischen Landesvermessung*); 1817. referent Dvorskog povjerenstva za reguliranje poreza na zemljište (*Grundsteuer-Regulierungs-Hofkommission*) i direktor triangulacije katastarske izmjere (*Triangulierungs-Direktor der Katasteraufnahme*) te je započeo triangulaciju za Franciskanski katastar; pod njegovim vodstvom provedena je i triangulacija Primorja s Istrom, Trsta, Gorice, Gradiške, južne Kranjske, Riječkog i Karlovačkog okruga; 1816.-1828. ravnatelj Topografskog instituta Glavnog stožera intendature; 1818. direktor Litografskog instituta katastra; 1825. šef Vojne komisije za izmjeru (*Militär-Triangulierungskommission*). LAPAINE, M., KLJAJIĆ, I. (prir.), *op. cit.* u bilj. 13, str. 160-161; „Fallon Ludwig August Frh. von“, u: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, I. Band (A-Glä)*, Beč, 1994., str. 286, https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_F/Fallon_LudwigAugust_1776_1828.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=Fallon* (posjećeno 4. kolovoza 2019.); REGELE, O., „Fallon, Ludwig August von“, u: *Neue Deutsche Biographie 5: Falck-Fyner, Stolberg-Wernigerode*, O. G. zu i dr. (ur.), Berlin, 1961., str. 20; TUNJIĆ, I., LAPAINE, M., LOVRIĆ, P., *op. cit.* u bilj. 13, str. 134.

²² *Katastral-Vermessungs-Instruktion*, 1820., https://demlas.geof.unizg.hr/plugin-file.php/262/mod_book/chapter/60/1820_KATASTRALVERMESSUNGSINSTRUKTION.PDF (posjećeno 4. kolovoza 2019.)

²³ GJURAŠIĆ, M., *op. cit.* u bilj. 12, str. 314.

umnožavati. Gdje je situacija pregledna oni se daju sa zastavom, a gdje to nije slučaj s kravljim rogovima ili zviždalkama. Deranje i trčanje uokolo koje troši vrijeme i dovodi do zabune strogo je zabranjeno.²⁴

Vremenom se upravljalo racionalno, što je – također – bilo detaljno propisano: *Prilikom iscertavanja karata treba više paziti na čistoću i jasnoću nego na ljepotu. Na pretjerano pažljivo iscertavanje plana ne smije se gubiti vrijeme. Tijekom ljeta treba se ograničiti na izvlačenje linija čestica koje su nužne za računanje. Potpuno iscertavanje i koloriranje karata uslijedit će zimi.*²⁵ Upute su kasnije proširivane i dopunjene kako se stjecalo iskustvo tijekom izrade. Tako je iduće izdanje, iz 1824. godine, sadržavalo šest poglavlja i čak 518 članaka.²⁶

3. UVOĐENJE FRANCISKANSKOG KATASTRA U ISTRU

Na prijedlog Dvorske komisije, car je rezolucijom od 28. lipnja 1817. godine odobrio osnivanje četiri triangulacijske brigade za provedbu triangulacije u Tršćanskom i Riječkom okrugu na čijem čelu je bio pukovnik Ludwig von Fallon, dok je za privremenog podravnatelja triangulacije u Primorju bio određen Georg Geppert, predvodnik prve brigade.²⁷ S radom su brigade započele 15. kolovoza te su bile na terenu do 10. prosinca 1817. godine.²⁸ To su bile prve grupe koje su poslone na teren općenito u Monarhiji.²⁹ Triangulatori su postavili osnovne točke trigonometrijske mreže I. reda (drvene piramide) s vrhovima na Učki, Slavniku, Snežniku, Nanosu i Krimu. Linija Učka – Slavnik bila najznačajnija strana trokuta i polazište za katastarska snimanja u Primorju, a korištena je već i ranije.³⁰ Iduće godine nastavljen je rad na razvijanju mreže prema jugu poluotoka i na kvarnerskim otocima te je progušćivanjem dobivena trigonometrijska mreža

---

²⁴ *Ibid.*, str. 326.

²⁵ *Ibid.*, str. 338.

²⁶ *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Catasters in Folge des 8ten und 9ten Paragraphes des Allerhöchsten Patentes vom 23. December 1817 angeordneten Landes-Vermessung*, Beč, 1824.

²⁷ ŠKALAMERA, Ž., „Franciskanska izmjera Istre 1817. – 1824.“, u: *Istarski geodet*, god. 3, br. 1, 2000., str. 5.

²⁸ HARTL, H., 1897., prema: ŠKALAMERA, *loc. cit.*

²⁹ ZEGER, J., 1991., prema: JENKO, M., „Prva sistemska triangulacija na našem ozemlju“, u: *Geodetski vestnik*, god. 52, br. 1, 2008., str. 84.

³⁰ ŠKALAMERA, Ž., *loc. cit.*; ZEGER, 1991.; prema JENKO, M., *loc. cit.*

II. i III. reda (crkveni zvonici i dr.), a grafičkom triangulacijom na mjerničkom stolu razvijena je mreža IV. reda.³¹ Trigonometrijske točke na terenu određivale su se pomoću teodolita. Osnovna triangulacija I. reda razvijana je već za Napoleonove vladavine pa je djelomice iskorištena već za potrebe vojne kartografije i kasnije za katastarsku izmjeru, dok su mrežu nižeg reda mjernici (triangulatori) razvijali sami.³² U Austrijskom primorju bilo je postavljeno ukupno 580 točaka.

4. KATASTARSKI PLANOVI

Ukupna katastarska dokumentacija jedne katastarske općine naziva se „katastarski operat“, a sastoji se od: a) katastarskih planova (*Mappe catastali*), b) katastarskih elaborata (*Elaborati catastali*) koji čine razni protokoli i izdvojeni spisi.³³ *Originalni katastarski planovi (Urmappe/Mappe originali)* su crtani i kolorirani na kvalitetnom papiru ručne izrade. Potpisani su od strane mjernika, a ovjereni od nadzornika. *Litografske kopije originalnih katastarskih planova (Duplikatmappe/Mappe di I rivelamento)* prve izmjere napravljene su u Litografskom institutu u Beču, koji je bio u sastavu Središnje direkcije za katastarsku izmjeru (*General-Direktion des Grundsteuer Katasters*) – glavne ustanove za poslove katastra u Monarhiji.

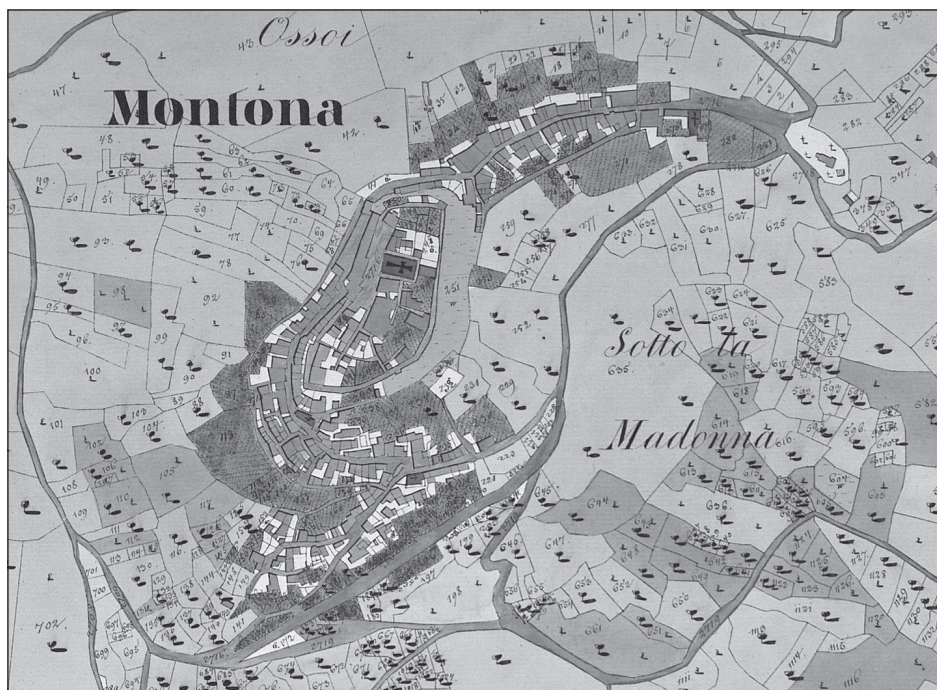
Dio tih kopija je ručno koloriran, a dio je litografski otisnut u crno-bijeloj varijanti (*Mappe di II rivelamento*) među kojima su i probni otisci (*Schizze preparatore*). Osim tog osnovnog materijala, kartografskom materijalu pripadaju i *indikacijske skice (Indikationsskizze)* koje su se izrađivale radi komisijskog pregleda na terenu, a sadržavaju, među ostalim, ime općine, podatke o vlasniku zemljišta, kućnim brojevima, prebivalištu vlasnika i izmjeri zemljišta, oznaku za vrstu vlasništva čestice, toponime, potpis mjernika, godinu nastanka te potpise

³¹ ŠKALAMERA, Ž., *loc. cit.*

³² JENKO, M., *op. cit.* u bilj. 29, str. 83.

³³ Katastarski elaborati jedne katastarske općine u pravilu su pohranjeni u dvije arhivske kutije, a temeljnu dokumentaciju čine protokoli: detaljan opis granica katastarske općine; upisnik zemljišnih čestica; upisnik građevinskih čestica; upisnik nepodijeljenih dobara; abecedni popis vlasnika zemljišnih čestica; procjembeni operati; žalbe. MANIN, M., *Zapadna Istra u katastru Franje I. (1818. – 1840.)*, Zagreb, 2006., str. 37-39. Temeljni pisani dokument su upisnici čestica koji sadržavaju popis svih čestica katastarske općine poredanih po njihovom rednom broju. Svaka čestica sadržava broj, list katastarskog plana na kojem je ucrtana, ime i kućni broj vlasnika, kulturu, površinu i bonitet (klasu).

članova komisije.³⁴ Četiri lista indikacijske skice na kartonu čine format originalnog katastarskog plana. *Poljski prednacrti (Feldskizze)* prethodili su indikacijskim skicama, a također se sastoje od četiri lista. Na njima su se ucrtavale granice čestica i ostali geografski sadržaji, a kao i kod indikacijskih skica, upisivalo se ime i prezime vlasnika te njegov kućni broj.

Slika 1.: Katastarski plan Motovuna iz 1819. (isječak), izvor: Archivio di Stato di Trieste.

Detaljnijem opisu granica katastarske također se pridavala posebna pažnja te se o tome sastavljao zapisnik koji su na kraju potpisivali i pečatili mjernik te poglavarstvo porezne općine. On se sastoji od tekstualnog opisa granice (*Grenzbeschreibung/descrizione confini*) i međašne skice (*Grenzkizze*) koja se također smatra kartografskim materijalom. Međašna skica sadržava u sitnom mjerilu općinu s granicama i naseljima, glavnim prometnicama, hidrografskom mrežom, oznake graničnih točaka. Tekstualni opis granice sadržavao je točan položaj i opis rubnih čestica katastarske općine i graničnih oznaka na njima. Svaka granična

³⁴ RIBNIKAR, P., „Zemljiški kataster kot vir za zgodovino“, u: *Zgodovinski časopis*, god. 36, br. 4, 1982., str. 332.

oznaka bila je numerirana te se u zapisniku navodi kut koji oznaka tvori s graničnom linijom, opis terena na kojem se međaš nalazi te udaljenost između oznaka.³⁵ Kako bi se što lakše obavio taj dio posla, bile su potrebne brojne pripreme radnje. Od svih općina zatraženo je da godinu dana prije pokretanja detaljne izmjere isprave i utvrde granice posjeda. Geometar i politički komesar nakon dolaska u općinu raspitivali su se kod mjesnog poglavara postoje li posjedovni sporovi te su ih njegovim angažiranjem pokušavali izgladiti. Dva tjedna prije početka izmjere Okružno povjerenstvo zahtijevalo je od općine da označi vlastite granice. Kada su općinske granice bile sporne, postavljalo se granično kamenje (međne oznake). *Katastarski planovi reambulacije* sadržavaju sve nastale promjene, koje su se ucrtavale crvenom bojom, a u Istri su uglavnom nastali 1870-ih.

5. SADRŽAJ KATASTARSKIH PLANOVA

Izvorni katastarski planovi crtani su na papirima dimenzija 23×28 bečkih palaca (*zolla*) s rubovima, a sâm isječak katastarske općine koji je na njima prikazan ima dimenzije 20×25 bečkih palaca (= 800×100 hv u prirodi), što odgovara 52,68×65,85 cm. Osnovno korišteno mjerilo 1:2880 proizlazi iz odnosa 1 *zoll* na karti = 40 bečkih hvata (*klaftera*) u prirodi (1'' = 40°). Hvat se dijelio na dvanaest palaca, što znači da je jedan hvat (*klafter*) iznosio 72 palaca (*zolla*).³⁶ Iz toga proizlazi osnovno mjerilo 1:2880 (40×72 = 2880). Na njima je prikazana površina od 500 jutra (*jocha*), odnosno 2,877321 m² u prirodi (1 *joch* = 1600 *quadratklafter* = 5754,642 m²). Veća naselja prikazana su u dvostrukom mjerilu (tal. *in doppia scala*) 1:1440 (1 *zoll* = 20 *klaftera*), a neki najveći gradovi 1:720 (1 *zoll* = 10 *klaftera*). Rijetko naseljeni predjeli, brdovita i nepristupačna područja prikazana su u mjerilu 1:5760 (1 *zoll* = 80 *klaftera*). Na prvi list katastarske općine upisivalo se ime općine i kotara kojem ona pripada, godina izrade katastarskog plana, radi lakšeg snalaženja skica katastarske općine s listovima koji nose brojčanu oznaku te transverzalno mjerilo. Transverzalno ili složeno mjerilo čini obično grafičko

³⁵ SLUKAN, M., „Katastarska dokumentacija Arhiva mapa u Hrvatskom državnom arhivu“, u: *Arhivski vjesnik*, god. 40, 1997., str. 145; SLUKAN-ALTIĆ, M., *Katastar Istre 1817. – 1960.: Inventar*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2001., str. 15.

³⁶ 1 klafter (hvat) = 6 stopa = 72 palaca = 864 crta = 1,89489 m / 1,89648 m / 1,8966138 m; 1 stopa = 12 palaca = 144 crte = 31,5815 cm / 31,608 cm / 31,61023 cm; 1 zoll (palac) = 12 crta = 2,63179 cm / 2,634 cm / 2,634185 cm. HERKOV, Z., „Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu“, u: *Zbornik Histroijskog instituta Jugoslavenske akademije*, god. 7, 1974., str. 77.

mjerilo, a sadržava horizontalnu i vertikalnu dopunu. Povlačenjem transverzalnih linija lijevo od nule omogućava se preciznije očitavanje dužina na planu. Mjerilo je na planovima izraženo u hvatima (*klafterima*), a ponekad je opisno nadopunjeno s mjerama koje su se koristile lokalno kao, primjerice, u slučaju Kopra, Pirana, Kaštela i Savudrije.³⁷

Zgrade su se označavale svijetlocrvenom bojom, a javne zgrade jarko crvenom. Za drvene zgrade korištena je žuta boja. Oranice su bojane žuto-smeđom bojom koja se dobivala od taloga kave ili listova duhana. Vinogradi su označeni ružičasto-crvenom bojom. Livade i pašnjaci označavani su svijetlozelenom bojom zelene trave, a vrtovi tamnije zelenom koja se dobivala miješanjem sočno zelene i indigo plave. Kućni vrtovi, tj. okućnice, crtali su se kao posebne čestice samo ako je njihova površina iznosila više od 25 četvornih hvati.³⁸ Šume su bojane tamno sivom bojom. Gole stijene, golo kamenje i pustare nisu se označavali. Kamenolomi su bojani plavom bojom s nešto tuša. Vodene površine (jezera, loke, solane itd.) ucrtavali su se blijedoplavom bojom.

6. OPSEG OBAVLJENOG POSLA

Brojno osoblje koje je po hijerarhiji bilo uključeno u grafičko trianguliranje i detaljnu izmjeru po hijerarhiji činili su: Pokrajinski ravnatelj Odjela za kartiranje (*Provinzial-Mappirungs-Direktor*); Podravnatelj Odjela za kartiranje

³⁷ Na planovima k. o. Kopar, Piran, Kaštel i Savudrija (tri potonje su pripadale piranskom kotaru) ispod transverzalnog mjerila stoji objašnjenje o lokalnoj mjeri, tzv. *pertici* (hrv. hvat ili sežanj): *La misura locale d'estensione è la pertica di 6 piedi Veneti, e 10 pollici e contiene in misura di Vienna 1°, 1', 6", 13. Un piede Veneto contiene 13,19. pollici di Vienna. (primjer za Kopar). Prema ovome zapisu geometra, dužina pertice iznosila je 6 venecijanskih (mletačkih) stopa (piede) i 10 palaca (pollice). Pertica je na području Kopra i Pirana iznosila 2,375 m, dužina mletačke stope iznosi 0,3477 m, a palca 2,897056 cm. HERKOV, Z., „Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu (Nastavak)“, u: *Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije*, god. 8, 1977., str. 148-149, 169. Oznake za bečke mjere predstavljaju klafter ili hvat (°), stopu ('), zoll ili palac ("). Kod zadnjeg broja nedostaje uobičajena oznaka koja se koristila za mjerne jedinice nižeg reda (crta/linija = "" i točka = """). Vjerojatno se radi o točkama jer je na taj način izračun (2,373 m) bliži vrijednosti pertice od 2,375 m. Budući da je 12 točaka = 1 crta taj se iznos mogao pisati i na način 1°, 1', 6", 1"" 1""", ali geometar je možda odlučio biti racionalan u pisanju. Dužina točke (*punkt*) iznosi 0,182763 mm / 0,182916 mm / 0,18293 mm. HERKOV, Z., *loc. cit.**

³⁸ To je površina od 89,92 m² (1 četvorni hvat ili quadratklafter = 3,596652 m²).

(*Mappirungs-Unterdirektor*); Nadzornik za kartiranje (*Mappirungs-Inspektor*); Grafički triangulator (*graphischer Triangulator*); Geometar (*Geometer*); Geometarski pripravnik ili pristav / adjunkt (*Adjunct*); Mjernički tehničar / figurant (*Figurant*); Indikatori (*Indicator*) koje je postavljala je općina, dva muškarca dobro upoznata s lokalnim odnosima; Pomoćni radnik / nadničar (*Handlanger*), u pravilu aktivni vojnik. Glavna figura na terenu bio je carski mjernik ili geometar (njem. k. k. Landmesser / k. k. Feldmesser, tal. *Agrimensore imperiale*). Terenske skupine mjernika i njihovih pomoćnika naporno su radile od 12 do 14 sati na dan uključujući i subote, bez obzira na vremenske uvjete. O svojem poslu su morali voditi dnevnike.³⁹

Na području čitave Monarhije prilikom triangulacije označeno je 12.589 trigonometrijskih točaka. Izmjereno je 49.138.140 katastarskih čestica u 30.556 katastarskih općina na površini od 300.082 km². Izmjerom je nastalo 164.357 katastarskih listova. Ukupan trošak katastra iznosio je 17.583.000 guldena. U Austrijskom primorju od 1818. do 1822. godine izmjereno je 645 katastarskih općina i 1.685.266 katastarskih čestica na površini od 7959 km². Izmjerom je nastalo 5136 katastarskih listova, a ukupan trošak iznosio je 821.000 guldena. Katastarska izmjera u Istri obavljena od 1818. do 1821. godine. Procjene su počele 1821. te su završene do 1830. kada je u prosincu otvoren rok za žalbe općina te je u svibnju 1931. godine počela revizija. Ostali poslovi na terenu završeni su do kraja 1838. godine te su zaključeni kod nadležnih organa u Trstu.⁴⁰ Rezultat uvođenja katastra je formiranje 353 katastarske općine.⁴¹ Na području Istarske županije danas svih 179 katastarskih općina imaju granice koje su utvrđene još u vrijeme Franciskanskog katastra.⁴²

³⁹ Podravnatelji, nadzornici i geometri trebali su o svemu voditi dnevnike i to ... vrlo precizno tako da se može utvrditi tijek poslova i marljivost pojedinca. Oni se bilježe svaki dan navečer i nikada ne smiju biti u zaostatku. (čl. 345, 349). GJURAŠIĆ, M., *op. cit.* u bilj. 12, str. 330, 331.

⁴⁰ Prema zapisima iz 1842. okružnog poglavara u Istri od 1838. godine Friedricha Freiherra von Grimschitz (1793. – 1863.). STULLI, B., *Istarsko okružje 1825-1860.: Prvi dio: Upravni sustav – demografske prilike – gospodarska struktura*, Pazin – Rijeka, 1984., str. 40, 41.

⁴¹ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich.*, Jahrgang 1853., Beč, 1953., str. 1310.

⁴² SOŠIĆ, A., „Katastar Istre“, u: *Drugi hrvatski kongres o katastru: radovi izloženi na Kongresu u Zagrebu, 24.-26. listopada 2001.*, Roić, M., Kapović, Z. (ur.), Zagreb, 2001., str. 226.

7. ARHIVSKO GRADIVO

Nakon obavljene izmjere, osnivali su se pokrajinski arhivi (*Provinzialmappenarchiv*) na temelju careve uredbe od 6. prosinca 1822. godine. Za Austrijsko primorje osnovan je arhiv u Trstu 21. veljače 1824. godine.⁴³ Središnji katastarski arhiv (*Zentralmappenarchiv*) osnovan je kasnije, 12. ožujka 1833. godine u Beču, a bio je namijenjen čuvanju operata trigonometrijske triangulacije, litografskih kopija katastarskih mapa iz svih zemalja.⁴⁴ Danas se u Državnom arhivu u Trstu (*Archivio di Stato di Trieste*) čuva najveći dio gradiva za Istru (fond *Catasto Franceschino*) nastao u razdoblju od 1818. do 1840. godine. Ondje je pohranjen čitav pisani dio gradiva (elaborati) premda se Republika Italija nakon Drugoga svjetskog rata temeljem *Ugovora o miru sa Italijom* obvezala da će u cijelosti vratiti arhivsko gradivo koje se danas odnosi na hrvatski i slovenski teritorij.⁴⁵ Dio planova prve izmjere Istre (hrvatski dio Istre bez Bujštine) predan je 1954. godine Hrvatskoj te se danas nalazi u Državnom arhivu u Splitu, u fondu *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju* (formiran 1. listopada 1982.). Pravna obveza kojom je definirana predaja katastarske dokumentacije definirana je i *Sporazumom između FNR Jugoslavije i Italijanske Republike o podeli arhiva i dokumenata admini-*

⁴³ SLUKAN, M., „Katastarsko blago u arhivima Hrvatske“, u: *Prvi hrvatski kongres o katastru: radovi izloženi na Kongresu u Zagrebu, 19.-21. veljače 1997.*, Ročić, M., Kapović, Z. (ur.), Zagreb, 1997., str. 96.

⁴⁴ S koliko pažnje se pristupalo čuvanju katastarskog gradiva svjedoče „Instrukcije za arhivare mapa“ (*Instruktion für die Mappenarchivar*) iz 1826. godine. Sustav odgovornosti temeljio se na jednoj osobi koja je vodila arhiv. Uvjeti čuvanja propisivali su, među ostalim, da sanduci za čuvanje moraju imati vrata i brave koje imaju samo jedan ključ. Za suha vremena morao se arhiv prozračivati, a sanduci i ostali spremnici čistiti od prašine najmanje jednom mjesečno. Protiv štakora i miševa morao se arhiv odgovarajuće osigurati, a najmanje dva puta godišnje u sve sanduke i pregratke morao se umetnuti svježi suhi kamfor, tucani bijeli španjolski papar i začinski klinčići. Kako bi se izbjegla opasnost od vatre, u arhive se nije smjelo nikad i ni pod kojim izgovorom ući uz goruće svjetlo. SLUKAN ALTIĆ, M., „Instrukcija za arhivare mapa – prva arhivistička uputa za specijalizirane arhive“, u: *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 8-10, 2001.–2003.[2007.], str. 84, 89, 96.

⁴⁵ *Ugovor o miru sa Italijom* potpisan je u Parizu 10. veljače 1947., a na snagu je stupio 15. rujna 1947. godine. Na katastar se odnosi odredba: *Država nasljednica dobiće besplatno italijansku državnu i poludržavnu imovinu na teritoriji ustupljenoj na osnovu ovog Ugovora kao i sve odgovarajuće arhive i dokumenta administrativne prirode ili od istoriske vrednosti, koji se tiču teritorije o kojoj je reč ili se odnose na imovinu koja je prenetu u izvršenju ove tačke*. Vidi: *Ukaz o ratifikaciji Ugovora o miru sa Italijom*, prilog XIV, čl. 1, Sl. list FNRJ, br. 74/1947, str. 1076.

strativne prirode ili od istoriskog interesa koji je potpisan 23. prosinca 1950. godine u Rimu. Prema tom sporazumu također je definirana obveza povratak katastarskog gradiva (čl. 1, 2, 6. i 7. i prilog čl. 7).⁴⁶ Gradivo (katastarski planovi i elaborati) je digitalizirano te je dostupno korisnicima na internetskoj stranici tršćanskog arhiva.

Dio gradiva nalazi se u Državnom arhivu u Pazinu (fond *Katastar Istre 1817-1960*), jedan dio pohranjen je i u Državnom arhivu u Rijeci (Kartografska zbirka), a dio se nalazi i u Arhivu Republike Slovenije u Ljubljani (fond *Francis-cejski kataster za Primorsko, 1811-1869*).

⁴⁶ *Uredbom o ratifikaciji sporazuma između FNR Jugoslavije i Italijanske Republike o podeli arhiva i dokumenata administrativne prirode ili od istoriskog interesa iz 1956.* propisano je: *Italijanska vlada predaće jugoslovenskoj Vladi sve arhive i sva dokumenta administrativne prirode ili od istoriskog interesa spomenute u članu 1 Priloga XIV Ugovora o miru, koji jesu ili će doći u posed italijanske države, lokalnih javnih zajednica, javnih ustanova i društava i udruženja javnog vlasništva.* (čl. 1., str. 43); *Pod nazivom arhiva i dokumenata administrativne prirode podrazumevaju se kako akta centralne administracije tako i ona lokalnih javnih administracija. Naročito se smatra da se odnose na ustupljena područja u smislu paragrafa 1 Priloga XIV; - akta koja se odnose na samu teritoriju i akta koja se odnose na dobra ustupljena u smislu pomenutog paragrafa, kao što su katastarski registri, karte i planovi; planovi, crteži, projekti, statistike i druga slična dokumenta tehničkih administracija, koja se tiču između ostaloga javnih radova, železnica, rudnika, javnih voda, luka i brodogradilišta; -akta koja su od interesa za celo stanovništvo ili za jednu njegovu kategoriju, kao što su: matične knjige, statistike, registri ili drugi dokumentarni dokazi o diplomama o obrazovanju ili o svedodžbama o sposobnosti za vršenje izvesnih profesija.* (čl. 2., str. 43); *Katastri, zemljišne knjige, matične knjige, poreski registri, akta i dokumenta koja se tiču ustanovljenja i ubiranja poreza i taksa, planovi i elaborati tehničkih administracija i materijal koji će Komisija smatrati od zajedničkog interesa za obe strane, kao i materijal koji će Komisija smatrati nedeljivim dodeliće se onoj Strani koja će po mišljenju Komisije biti više zainteresovana za posed dokumenata u pitanju prema prostranstvu teritorije ili broja lica, ustanova ili društava na koje se ta dokumenta odnose. U tom slučaju će druga strana primiti kopiju koju će joj predati strana koja drži original.* (čl. 6., str. 44); *Predaja arhiva i dokumenata vršiće se u najkraćem mogućem roku. Naročito će italijanska Vlada preduzeti sve potrebne mere da pronade i preda jugoslovenskoj Vladi u najkraćem mogućem roku materijal označen u prilogu A ovog Sporazuma.* (čl. 7., str. 44). *Prilog – materijal na koji se odnosi čl. 7: 1) Katastri, zemljišne knjige i matične knjige (registres de l'état civil) ustupljenih područja.* (prilog, str. 45). *Uredba o ratifikaciji sporazuma između FNR Jugoslavije i Italijanske Republike o podeli arhiva i dokumenata administrativne prirode ili od istoriskog interesa*, Sl. list FNRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi 10/1956, str. 42-47.

8. KATASTAR KAO DIO KULTURNOGA PEJZAŽA

Franciskanski katastar danas se još uvijek upotrebljava u mnogim državama bivše Austro-Ugarske Monarhije (u Hrvatskoj, primjerice, oko 70% teritorija), što govori o kvaliteti njegove izrade. Međutim, katastar je danas još uvijek prisutan i kroz jedan drugi segment, a to su tragovi u pejzažu. Osobito je to vidljivo u rubnim (graničnim) dijelovima katastarskih općina. Još uvijek nalazimo praksu korištenja zemlje iz vremena katastra koja je bila utemeljena na ondašnjoj logici, pa se tako na jednoj njivi susreću dvije različite kulture čija se granica poklapa s granicom katastarske općine iz 1818. godine. Dio takvih graničnih elementa su i granični kamenovi između katastarskih općina. U pravilu su postavljani na mjestima gdje je neka granica postojala već od ranije te tako svjedoče o kontinuitetu uređenja odnosa između ljudi i zajednica. Sagledavajući ih u prostoru i kontekstu rane izmjere Istre, tvore kulturni pejzaž koji u sebi sadržava sve potrebne elemente: ljudski element u pejzažu – spoj čovjeka i prirode; izoliran je u prostoru i vremenu – spoj prošlosti i sadašnjosti; nositelj je simbolike – spoj materijalnih i nematerijalnih vrijednosti.

Slika 2.: Granični kamenovi između k.o. Savudrija i k.o. Umag iz 1818., foto: I. Zupanc, 26. kolovoza 2019.

U simboličkom smislu kulturni pejzaž Franciskanskog katastra predstavlja razne struke: geodetsku, geografsku, pravnu, ekonomsku, agronomsku, povijesnu itd. Omogućuje interpretaciju povijesti na terenu jer se pomoću njega prepoznaju

aktivnosti u prostoru i vremenu. S druge strane, poznavanje pisane katastarske baštine omogućava interpretaciju kulturnog pejzaža.

Za uspostavljanje takve veze od iznimne je važnost očuvanost graničnih kamenova, i to na izvornom mjestu (*in situ*). Čuvajući lokaciju, uvijek je moguće uspostaviti interpretacijsku vezu s arhivskim gradivom koje je također ostalo sačuvano. Osobito su važni najraniji granični kamenovi iz 1818. godine (iz te godine datiraju, primjerice, k.o. Milje, Izola, Piran, Savudrija, Umag koje se danas protežu kroz sve tri države istarskog poluotoka). Takvim spomenicima vremena treba dati odgovarajuću pažnju kako su to već učinile druge zemlje (primjerice, Austrija).⁴⁷

9. ZAKLJUČAK

Premda je namjena izrade Franciskanskog katastra bila uvođenje poreza, u njega je uključeno čitavo zemljište. Opsežno gradivo koje je nastalo u XIX. stoljeću predstavlja jedan od najdetaljnijih historijskih uvida u prostor. Njegova je važnost kao izvora neprocjenjiva, a rezultati izrade ovog pothvata koriste se u znatnoj mjeri i danas. Austrijsko primorje, a posebno Istra, ističu se najranijom fazom u uvođenju katastra (triangulacija, izmjera, nadležni arhiv i instrukcije arhivara). U tom smjeru treba promatrati i tragove Franciskanskog katastra u kulturnom pejzažu Istre te im dati odgovarajući tretman zaštite. Osobito se to odnosi na granične kamenove čija vrijednost leži u izvornoj lokaciji.

10. LITERATURA

„Fallon Ludwig August Frh. von“, u: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, I. Band (A-Glä)*, Beč, 1994., str. 286-287.

https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_F/Fallon_Ludwig-August_1776_1828.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=Fallon*

GJURAŠIĆ, M., „Zemljišna izmjera i ustroj Stablnoga katastra Franje I. u Dalmaciji prema carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome napatku iz 1820. godine“, u: *Povijesni prilozi*, god. 46, 2014., str. 287-358.

---

⁴⁷ WALDHÄUSL, P., TWAROCH, C., NAVRATIL, G., MANSBERGER, R., KÖNIG, H., HIEMANSEDER, M., HANKE, K., SCHENNACH, G., ABART, G., „Der Grenzstein als Symbol für das Grundeigentum soll UNESCO Welterbe werden“, u: *Vermessung & Geoinformation*, god. 102., br. 1, 2014., str. 11-23.

GOLEC, B., „Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del“, u: *Arhivi*, god. 32, br. 2, 2009., str. 283-338.

GOLEC, B., „Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 2. del“, u: *Arhivi*, god. 33, br. 2, 2010., str. 339-396.

HERKOV, Z., „Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu“, u: *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, god. 7, 1974., str. 61-151.

HERKOV, Z., „Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu (Nastavak)“, u: *Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije*, god. 8, 1977., str. 143-215.

HILLBRAND, E., „Richter von Binnenthal, Franz Xaver“, u: *Neue Deutsche Biographie 21: Pütter-Rohlf's*, Hockerts, H. G. (ur.), Berlin, 2003., str. 541-542.

HOWSE, D., *Greenwich time and the discovery of longitude*, Oxford, 1980.

JENKO, M., „Prva sistemska triangulacija na našem ozemlju“, u: *Geodetski vestnik*, god. 52, br. 1, 2008., str. 82-95.

LAPAINÉ, M., KLJAJIĆ, I. (prir.), *Hrvatski kartografi: Biografski leksikon*, Zagreb, 2009.

LINDEN, J., *Die Grundsteuerverfassung in den deutschen und italienischen Provinzen der österreichischen Monarchie, mit vorzüglicher Berücksichtigung des stabilen Katasters, Erster Theil*, Beč, 1840.

LISEC, A., FERLAN, M., „200 let od začetka parcelno orientiranega katastra na Slovenskem“, u: *Geodetski vestnik*, god. 61, br. 1, 2017., str. 76-90.

MANIN, M., *Zapadna Istra u katastru Franje I. (1818. – 1840.)*, Zagreb, 2006.

REGELE, O., „Fallon, Ludwig August von“, u: *Neue Deutsche Biographie 5: Falck-Fyner*, Stolberg-Wernigerode, O. G. zu i dr. (ur.), Berlin, 1961., str. 20.

RIBNIKAR, P., „Zemljiški kataster kot vir za zgodovino“, u: *Zgodovinski časopis*, god. 36, br. 4, 1982., str. 321-337.

ROIĆ, M., „200 godina Franciskanskog katastra“, u: *Monografija povodom 65 godina Hrvatskog geodetskog društva 1952-2017*, Paar, R., Pavasović, M. (ur.), Zagreb, 2017., str. 27-42.

ROIĆ, M., „200 godina katastra u Hrvatskoj“, u: *VI. HKK 2018., Zbornik radova, VI. hrvatski kongres o katastru*, Roić, M. (ur.), Zagreb, 2018., str. 37-49.

SCHWARZINGER, K., „100 Jahre Führung des Grundkatasters“, u: *100 Jahre Führung des Katasters: 1883 - 1983*, Beč, 1986., str. 14-48.

SLUKAN ALTIĆ, M., „Instrukcija za arhivare mapa – prva arhivistička uputa za specijalizirane arhive“, u: *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 8-10, 2001.–2003.[2007.], str. 81-103.

SLUKAN ALTIĆ, M., *Povijesna kartografija: Kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Samobor, 2003.

SLUKAN, M., „Katastar i njegova važnost kao izvora za geografska istraživanja“, u: *Geografski horizont*, god. 44, br. 1, 1998., str. 51-58.

SLUKAN, M., „Katastarska dokumentacija Arhiva mapa u Hrvatskom državnom arhivu“, u: *Arhivski vjesnik*, god. 40, 1997., str. 139-155.

SLUKAN, M., „Katastarsko blago u arhivima Hrvatske“, u: *Prvi hrvatski kongres o katastru: radovi izloženi na Kongresu u Zagrebu, 19.-21. veljače 1997.*, Roić, M., Kapović, Z. (ur.), Zagreb, 1997., str. 95-100.

SLUKAN-ALTIĆ, M., *Katastar Istre 1817. – 1960.: Inventar*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2001.

SOŠIĆ, A., „Katastar Istre“, u: *Drugi hrvatski kongres o katastru: radovi izloženi na Kongresu u Zagrebu, 24.-26. listopada 2001.*, Roić, M., Kapović, Z. (ur.), Zagreb, 2001., str. 221-230.

STULLI, B., *Istarsko okružje 1825-1860.: Prvi dio: Upravni sustav – demografske prilike – gospodarska struktura*, Pazin – Rijeka, 1984.

ŠKALAMERA, Ž., „Franciskanska izmjera Istre 1817–1824.“, u: *Istarski geodet*, god. 3, br. 1, 2000., str. 2-17.

TUNJIĆ, I., LAPAINE, M., LOVRIĆ, P., „Hrvatski kartografi u starim izmjerama“, u: *Prvi hrvatski kongres o katastru: radovi izloženi na Kongresu u Zagrebu, 19.-21. veljače 1997.*, Roić, M., Kapović, Z. (ur.), Zagreb, 1997., str. 131-139.

TWAROCH, C., HIERMANSEDER, M., MANSBERGER, R., NAVRATIL, G., „Der Weg zum Grundsteuerpatent“, u: *Vermessung & Geoinformation*, god. 104, br. 3, 2016., str. 118-127.

WALDHÄUSL, P., TWAROCH, C., NAVRATIL, G., MANSBERGER, R., KÖNIG, H., HIERMANSEDER, M., HANKE, K., SCHENNACH, G., ABART, G., „Der Grenzstein als Symbol für das Grundeigentum soll UNESCO Welterbe werden“, u: *Vermessung & Geoinformation*, god. 102., br. 1, 2014., str. 11-23.

Riassunto

IL CATASTO FRANCESCHINO CON PARTICOLARE RIGUARDO ALL'ISTRIA

L'elaborazione del primo catasto sistematico e completo del territorio della Monarchia asburgica iniziò nel 1817. La misurazione catastale del territorio istriano in ambito al Litorale penisola, per essere poi completata nel 1821 in tutta l'Istria. L'Istria, pertanto, fu la prima tra le odierne repubbliche della Croazia e della Slovenia ad avere un censimento catastale. Il vasto materiale archivistico prodotto da questo provvedimento è costituito da elaborati catastali e da mappe catastali e rappresenta oggi una fonte preziosa di dati per i ricercatori di varie discipline. D'altra parte meno attenzione fu prestata alle tracce del Catasto franceschino sul terreno, che si sono conservate fino ad oggi. Ne sono un esempio i cippi confinari tra i comuni catastali limitrofi, che testimoniano non solo l'inventario catastale di quell'epoca, ma anche la creazione di relazioni tra gli abitanti e le comunità, perduranti nel tempo. Il contesto cronologico della creazione dei cippi confinari catastali in Istria in generale e, in particolare, nella parte nord occidentale, ci induce a riconoscerne il valore e l'importanza, sia come elementi del paesaggio, che come testimonianza culturale.

Parole chiave: Istria, Litorale austriaco, Monarchia asburgica, catasto, materiale d'archivio, fonte storica, paesaggio culturale

**Zbornik radova s petoga Motovunskog kolokvija održanog 17. studenog 2018. godine u
Motovunu: „Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti“**

ERRATA CORRIGE

STRANICA, RED	STOJI	TREBA
103, 10	čitav	čitave
108, 15	100	1000
108, 17-18	Hvat se dijelio na dvanaest palaca	Hvat se dijelio na šest stopa, a stopa na dvanaest palaca